

Dördüncü Hastalık: “Sû-i zan”dır.

Dördüncü Hastalık: “Sû-i zan”dır.

Evet, insan hüsn-ü zanna memurdur. İnsan, herkesi kendisinden üstün bilmelidir. Kendisinde bulunan sû-i ahlâkı, sû-i zan sâikasıyla başkalara teşmil etmesin. Ve başkaların bazı harekâtını, hikmetini bilmediğinden takbih etmesin. Binaenaleyh eslâf-ı izamın hikmetini bilmediğimiz bazı hallerini beğenmemek, sû-i zandır. Sû-i zan ise maddî ve manevî içtimaiyatı zedeler.

Dördüncü Hastalık: “Sû-i zan”dır.

Sû-i zan, bir kimsenin sözünü veya davranışını **kesin bir delil olmadığı hâlde kötüye yormaktır**. İnsan, hakikati bilmediği boşluğu kendi tahminiyle doldurur; fakat nefsindeki kusurlar sebebiyle çoğu zaman o boşluğu kötü ihtimallerle doldurur. Kur’ân bu yüzden zan konusunda çok açık bir ölçü koyar:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.”

(Hucurât, 49/12)

Burada dikkat çekici olan, “kötü hüküm vermeyin” denilmeden önce **“zandan sakının”** denmesidir. Çünkü çoğu zaman gıybet, kırgınlık, düşmanlık ve iftira önce kalpteki kötü zanla başlar.

Sû-i zan: Delil olmadan kalbe hüküm vermektir. Sû-i zan: Bilmediğin niyete kötü mânâ yüklemektir. Sû-i zan: Zannı bilgi, ihtimali hakikat zannetmektir. Sû-i zan,

görmediğin kalp hakkında gördüğün hareketten hüküm çıkarmaktır.

Evet, insan hüsn-ü zanna memurdur.

İnsan, bir müminin sözünü veya hareketini kötüye yormak için elinde kesin bir delil yoksa, **mümkün olan hayırlı mânayı tercih etmelidir.** Çünkü biz hareketi görürüz; fakat niyeti, mazereti ve kalpte olanı bilemeyiz. Hüsn-ü zan, yanlış doğru kabul etmek değil; **bilmediğimiz yerde kötü hüküm vermemektir.**

Hizmette: “Derse Gelmedi, Demek ki Gevşedi”

Meselâ bir kardeşimiz bizi görüp selâm vermedi. Sû-i zan hemen, “Beni küçümsüyor, kibirlendi” der. Hüsn-ü zan ise, “Belki görmedi, belki zihni meşguldü, belki bir sıkıntısı vardı” der. Hakikati biliyorsak ikinci ihtimal bizi gûnahtan korur.

Hizmette: “Öne Çıkıyor, Demek ki Riya Yapıyor”

Bir kardeş çok konuşuyor, çok görev alıyor, faal görünüyor. Sû-i zan, “**Kendini göstermek istiyor**” der. Hâlbuki belki gerçekten vazife şuuruyla hareket ediyor. Biz amelini görürüz; **ihlâsını veya riyasını kalbinden okuyamayız.**

Hizmette: “Beni Aramadılar, Demek ki Beni Dışlıyorlar”

Bir toplantıya çağrılmadığımızda veya bir mesele bize haber verilmediğinde hemen, “**Beni artık istemiyorlar**” diye düşünebiliriz. Hâlbuki unutulmuş olabilir, iletişim kopmuş olabilir veya mesele bizimle ilgili görülmemiş olabilir. Küçük bir ihmal, sû-i zanla büyük bir kırgınlığa dönüşebilir

Ailede: “Telefonuna Bakıyor, Demek ki Benden Bir Şey Gizliyor”

Eşimizin telefonuyla fazla meşgul olduğunu gördüğümüzde zihin hemen kötü ihtimaller üretebilir. Hâlbuki iş, aile veya sıradan bir mesele olabilir. Delil olmadan şüpheyi büyütme, **güveni içten içe kemirir.**

Akrabalıkta: “Aramadı, Demek ki Vefasız”

Bir akrabamız uzun süre aramadı. Hemen, “**İşi düşünce arar, bizi unuttu**” deriz. Belki onun da bizim aramamızı beklediğini hiç düşünmeyiz. İki taraf da birbirine sû-i zan eder ve yıllarca süren soğukluk bazen sadece **bir telefon edilmediği için** büyür.

İçtimai Hayatta: “Yüzüme Gülmedi, Demek ki Beni Sevmiyor”

Bir insanın yüzü asıktır; hemen bunu kendimizle ilişkilendiririz. Hâlbuki belki evinden kötü bir haber almıştır, borcu vardır, hastası vardır. Sû-i zan çoğu zaman **başkasının derdini**

kendimize karşı tavır zannetmektir.

En Sık Yapılan Hata

Çoğu sû-i zan şu kalıpla başlar: **“Bunu yaptıysa demek ki...”** İşte tehlike o “demek ki”den sonra başlar. Çünkü ilk kısmı gördük; ikinci kısmı ise çoğu zaman biz ekledik.

Fiili gördün; niyeti görmedin. Sebebi bilmiyorsan, hükmü de ağır verme. Hüsn-ü zan, insanları kusursuz görmek değil; **bilmediğin boşluğu kötülükle doldurmamaktır.**

İfk hadisesinde Kur’ân tam da bu ahlâkı öğretiyor:

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنفُسِهِمْ خَيْرًا

“Bunu işittiğiniz zaman mümin erkeklerin ve mümin kadınların birbirleri hakkında hüsn-ü zanda bulunmaları gerekmez miydi?”

(Nûr, 24/12)

Yani bir mümin hakkında kötü bir haber geldiğinde ilk refleksimiz: Demek ki böyleymiş olmamalıdır.

İnsan, herkesi kendisinden üstün bilmelidir.

Çünkü insan kendi kusurlarını, günahlarını ve niyetindeki eksikleri bilir; fakat karşısındaki insanın Allah katındaki kıymetini bilemez. Ben onun görünen bir kusurunu görürüm; fakat gizli ibadetlerini, tövbesini, ihlâsını ve Allah’a karşı hâlini göremem. Bu sebeple mümin, **başkasını küçültmek yerine kendi nefsinı hesaba çeker.**

Birisini zahiren kusurlu gördüğümüzde, “Ben bundan daha hayırlıyım” demek yerine, “Belki onun Allah katında benim bilmediğim bir ameli vardır; belki tövbesi benim ibadetimden daha makbuldür” diyebilmeliyiz.

Kur’ân şöyle buyurur:

فَلَا تَزْكُوا أَنفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى

“Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın. Kimin takvâ sahibi olduğunu en iyi O

bilir.”
(Necm, 53/32)

Hizmetten Misal

Bir kardeş az konuşuyor, az görünür oluyor diye onu aşağı görmek doğru değildir. Belki onun bir gecelik ihlâslı duası, bizim çok görünen hizmetimizden daha makbuldür. **Amelin büyüklüğünü değil, kabulünü Allah bilir.**

Günahkar Görünen Birinden Misal

Bir insanın açık bir kusurunu görürüz ve hemen kendimizi ondan üstün zannederiz. Hâlbuki belki o kusuruna ağlayarak tövbe etmiştir; biz ise kendi ibadetimize güvenerek ucb ve kibire düşmüşüzdür. O zaman zahiren günahlı görünen kişi Allah’a yaklaşıırken, biz amelimizi beğenerek uzaklaşıyor olabiliriz.

Kendisinde bulunan sû-i ahlâkı, sû-i zan sâikasıyla başkalara teşmil etmesin.

“Kendisinde bulunan sû-i ahlâkı, sû-i zan sâikasıyla başkalara teşmil etmesin” demek; insanın **kendi nefsinde bulunan kötü huyları, niyetleri ve zaafı başkalarında da varmış gibi zannetmemesi** demektir. İnsan bazen karşısındakini değil, kendi iç dünyasını okuyup ona hükmeder.

Yani insan bazen başkasını değil, **kendi iç dünyasının gölgesini** seyretmektedir.

Meselâ Menfaat Düşkünlüğü

Kendisi yaptığı işlerde sürekli menfaat hesabı yapan biri, samimiyetle hizmet eden bir kardeşi görünce, **“Bunun da mutlaka bir hesabı vardır”** diyebilir. Çünkü kendi dünyasında karşılıksız iş yapmaya alışık değildir. Kendi ölçüsünü başkasına tatbik eder.

Meselâ Riya

Kendisi insanların takdirini çok önemseyen biri, güzel bir hizmet yapan kişiyi görünce hemen, **“Gösteriş yapıyor, kendini öne çıkarıyor”** diyebilir. Hâlbuki belki o kardeş tamamen ihlâsla hareket etmektedir. Kendi içindeki gösteriş arzusunu başkasının niyeti zanneder. Bir insanın yanlışını delille söylemek başka, “Onun niyeti bozuk” demek başkadır. Birincisi bazen nasihat olabilir; ikincisi çoğu zaman sû-i zandır.

Meselâ Gıybet

Kendisi başkalarının arkasından çok konuşan bir insan, iki kişinin sessizce konuştuğunu

görünce, **“Kesin benim hakkımda konuşuyorlar”** diyebilir. Çünkü kendi yaptığı şeyi başkasının da yapacağını düşünür.

Meselâ Haset

Kendisi başkasının başarısını çekemeyen biri, bir başkasının kendisine karşı mesafeli davranışını hemen, **“Beni kıskanıyor”** diye yorumlayabilir. Hâlbuki ortada haset olduğuna dair hiçbir delil olmayabilir.

Meselâ Aile Hayatı

Kendisi eşinden bazı şeyleri gizlemeye alışmış bir insan, eşinin sıradan bir davranışından bile şüphelenebilir: **“Benden bir şey saklıyor.”** Bazen sû-i zan, karşıdakinin hâlinden değil, insanın kendi davranış kalıbından beslenir.

Bazen başkasında gördüğümüz kötülük, onun kalbinin değil; bizim nefsimizin aynadaki gölgesidir. **Kendi kusurunu başkasının niyeti zannetme; herkes senin nefsinin ölçüsüyle yaşamıyor.**

Kur’ân bunun karşısına şu ölçüyü koyar:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme.”

(İsrâ, 17/36)

“Bana öyle geliyor”, “Ben onun niyetini biliyorum”, “Kesin maksadı şudur” demek bilgi değildir. **Kalplerin içindekini bilen Allah’tır.**

Bir Misal: “Beni Aramadı, Demek ki Beni Önemsemiyor.”

Bir kardeşimiz uzun zamandır bizi aramadı. Nefis hemen bir senaryo kurabilir: “Vefasız çıktı. İş düşünce arar.” Hâlbuki o kişinin ailesinde problem olabilir, borcu olabilir, hastası olabilir veya kendi ruh dünyasında ağır bir sıkıntı yaşıyor olabilir.

Biz sadece **“aramadı”** fiilini biliyoruz. “Beni önemsemiyor” kısmı ise bizim yorumumuzdur. Sû-i zan, yorumu hakikat zannetmektir.

Bir Misal: Derse Gelmeyen Kardeş

Bir kardeş birkaç hafta derse gelmedi. Hemen “Dünyaya daldı, hizmeti bıraktı, gevşedi” demek sû-i zan olabilir. Belki ailesinde bizim bilmediğimiz bir mesele vardır. Elbette sorumluluk varsa kendisine hatırlatılır, fakat **amelin zahiri değerlendirilir; kalbe**

hükmedilmez.

Ve başkaların bazı harekâtını, hikmetini bilmediğinden takbih etmesin.

Resûlullah ﷺ, **Velîd b. Ukbe'yi** Benî Mustalik kabilesinden zekâtları toplamak üzere gönderdi. Kabile halkı, Allah Resûlü'nün elçisinin geldiğini öğrenince onu karşılamak ve zekâtlarını teslim etmek için topluca dışarı çıktı. Fakat Velîd, onların kalabalık hâlde üzerine geldiklerini görünce **kendisine saldıracaklarını zannetti** ve geri dönerek Medine'ye geldi. Rivayetlerde, onların zekât vermeyi reddettiklerini ve kendisine karşı kötü niyet taşıdıklarını düşündüğü aktarılır.

Zan Hakikat Gibi Göründü

Burada sû-i zannın ne kadar tehlikeli olabileceğine çok çarpıcı bir misal vardır. Benî Mustalik'in dışarı çıkmasının gerçek sebebi **savaşmak değil, karşılamak ve zekâtı teslim etmektir**. Fakat aynı hareket, korku ve zan sebebiyle tamamen ters yorumlandı. Böylece henüz araştırılmamış bir kanaat, neredeyse bir topluluğa karşı askerî harekâta dönüşecekti.

Resûlullah ﷺ Araştırmadan Hüküm Vermedi

Resûlullah ﷺ haber üzerine hemen kesin hüküm vermedi; meseleyi tahkik etmek üzere **Hâlid b. Velîd'i** gönderdi. Hâlid رضي الله عنه kabileye yaklaştığında adamlarını gizlice göndererek durumlarını araştırttı. Onların ezan okuduklarını, namaz kıldıklarını ve İslâm'a bağlılıklarından başka bir şey görmediklerini tespit etti. Sonra Resûlullah'a ﷺ dönüp durumu haber verdi.

Bunun Üzerine Gelen İlâhî Ölçü

Bu hâdise Hucurât sûresinin şu âyetinin nüzul sebepleri arasında zikredilir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا
بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük eder de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”

(Hucurât, 49/6)

İşte **“başkalarının bazı harekâtını, hikmetini bilmediğinden takbih etmesin”**

cümlesinin canlı bir misali budur. Benî Mustalik’ın dışarı çıkması görünen bir hareketti; fakat **niyetleri görünmüyordu**. Niyet bilinmeyince kötü ihtimal tercih edildi ve hareket yanlış yorumlandı.

Sû-i zan çoğu zaman böyle çalışır: **Bir hareket görürüz, sebebini bilmeyiz; sonra kendi korkumuzu veya tahminimizi o hareketin niyeti zannederiz**. Kur’ân’ın koyduğu çare ise çok nettir: **Zanla hüküm verme, tebeyyün et; araştır**.

Benî Mustalik karşılamaya çıktı; savaşmaya geliyorlar zannedildi. Bir zan, neredeyse masum bir kavmi düşman hâline getirecekti. İşte sû-i zan budur: Hakikati değil, kendi zihnindeki ihtimali karşıdakine giydirmek.

Binaenaleyh eslâf-ı izamın hikmetini bilmediğimiz bazı hallerini beğenmemek, sû-i zandır.

“Eslâf-ı izamın hikmetini bilmediğimiz bazı hallerini beğenmemek sû-i zandır” sözü özellikle tarih okurken karşımıza çıkar. İnsan, **1400 yıl önceki bir hâdisenin bütün şartlarını, tarafların ellerindeki bilgiyi ve niyetlerini bilmeden**, bugünün koltuğundan “Bunu makam için yaptı, bunu kadın için yaptı, bunu menfaat için yaptı” diye kalplere hükmedebiliyor. Tarihî fiili tenkit etmek başka, **niyet uydurmak** başkadır.

Hiz. Âişe: “Fitne Çıkarmak İçin Savaşa Gitti”

Bugün bazen Cemel Vak’ası öyle anlatılıyor ki, sanki Hiz. Âişe رضي الله عنها şahsî iktidar veya Hiz. Ali düşmanlığı sebebiyle insanları savaşa sürüklemiş gibi bir tablo çiziliyor. Halbuki kaynaklarda tarafların **savaşı başlatmama talimatı verdiği**, Hiz. Âişe ile Hiz. Ali’nin çarpışmayı durdurmaya çalıştığı ve daha sonra Hiz. Âişe’nin Hiz. Ali ile arasında şahsî bir kırınglık bulunmadığını açıkça söylediği aktarılır. Hiz. Âişe daha sonra bu hâdiseden büyük üzüntü duymuştur.

Burada ölçü şudur: **“farklı içtihadı bulundu” denilebilir; fakat “fitne çıkarmak istedi, iktidar peşindeydi” demek kalbe hükmetmektir**. İşte sû-i zan tam burada başlar.

Ebû Hüreyre: “Karnını Doyurmak İçin Peygamber’in Yanındaydı”

Daha çarpıcı bir örnek Ebû Hüreyre رضي الله عنه hakkındadır. Bazı şarkiyatçılar ve onları takip eden çağdaş yazarlar, onun Hiz. Peygamber’in ﷺ yanında bulunmasını bile **“karnını doyurmak için peşine takıldı”** diye yorumlamış; hatta hadis uydurmakla itham etmişlerdir.

Dikkat edin: Adamın ilim için Resûlullah’ın yanından ayrılmamasını görüyorsunuz; sonra onun

kalbindeki maksadı “yemek” olarak tayin ediyorsunuz. İşte sû-i zan yalnız yaşayan insanlar hakkında olmaz; **tarihteki insanlara da sû-i zan edilir.**

H. Muâviye hakkında

H. Muâviye رضى الله عنه ile H. Ali رضى الله عنه arasındaki ihtilâf da bunun en çok yapıldığı alanlardan biridir. Sıffîn ve Hakem Vak’ası son derece karmaşık siyasî ve içtihadî şartlarda meydana gelmiştir ve İslâm tarihinde farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

Geçmişteki büyük âlimlerin, müçtehidlerin veya salih zatların bazı davranışlarını bugünün şartlarıyla değerlendirerek, “Niçin böyle yaptı?” diye küçümsemek doğru değildir. Çünkü biz o dönemin şartlarını, karşı karşıya bulundukları fitneleri, insanların durumunu ve tercih ettikleri maslahatları tam olarak bilmiyoruz olabiliriz.

Bu, “Hiçbir âlim hata etmez” demek değildir. **Masumiyet peygamberlere mahsustur.** Fakat bir büyük âlimin bize garip gelen tercihinin hemen kötü niyete, menfaate veya cehalete vermek de sû-i zandır.

Kendi zamanındaki kardeşinin niyetini okuyamayan insan, on dört asır önce yaşamış sahâbînin niyetini nasıl bu kadar kolay okuyabiliyor?

Sû-i zan ise maddî ve manevî içtimaiyatı zedeler.

Bir kişi diğerine sû-i zan eder. Sonra onu bir başkasına anlatır. O kişi de başkasına aktarır. Bir süre sonra ortada hiçbir kesin delil olmadığı hâlde bir insan hakkında **kolektif bir kanaat** meydana gelir.

Kur’ân sû-i zannın hemen arkasından bu sebeple şöyle devam eder:

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

“Birbirinizin gizliliklerini araştırmayın ve birbirinizin gıybetini yapmayın.”

(Hucurât, 49/12)

Sıralama çok manidardır: **Önce sû-i zan → sonra tecessüs → sonra gıybet.** Kalpte başlayan hastalık sonunda cemaatin, ailenin ve toplumun arasını bozar.

Sû-i Zan Bazen Kendi Delilini Üretir

Birinden kötü zanda bulunan insan artık onun her hareketini o gözlükle görmeye başlar. Adam susar: “Bana tavır yapıyor.” Konuşur: “Kendini gösteriyor.” Gelir: “Menfaati var.” Gelmez: “Bizi önemsemiyor.”

Böyle bir noktadan sonra karşıdaki insanın **suçsuz kalabilme ihtimali ortadan kalkar**. Çünkü mesele artık onun hareketleri değil, bizim taktığımız gözlüktür.

Nasreddin Hoca’nın Eşeği Misali

Nasreddin Hoca oğluyla birlikte eşeğiyle yola çıkar. Önce ikisi de yürür. Görenler, “**Eşek bomboş gidiyor, bunlar niye yürüyor?**” der.

Hoca oğlunu eşeğe bindirir. Bu defa, “**Genç utanmıyor, yaşlı babasını yürütüyor**” denir.

Bu sefer Hoca eşeğe biner, oğlu yürür. İnsanlar, “**Koca adam çocuğu yürütüyor**” diye tenkit eder.

İkisi birden eşeğe biner; bu defa da, “**Zavallı hayvana acımıyorlar**” denir.

İkisi de inip yürüyünce yine, “**Eşek var, yürüyerek gidiyorlar**” diye alay edilir.

İşte sû-i zan da böyledir. Bir insan hakkında peşinen kötü kanaat oluşmuşsa, **ne yaparsa yapsın o kanaate delil üretilir**. Susar: “Kibirli.” Konuşur: “Gösterişçi.” Yardım eder: “Menfaati var.” Yardım etmez: “Bencil.” Gelir: “Kendini gösterecek.” Gelmez: “Bizi önemsemiyor.”

Böyle bir durumda artık karşıdakinin davranışı değil, **onu değerlendiren zihnin ön hükmü** belirleyici hâle gelir. Nasreddin Hoca’nın eşeğinde olduğu gibi, yapılan her şey tenkit edilecekse mesele yapılan iş değildir; **bakış bozulmuştur**.

Sû-i zan gözlüğü takılınca insanın masum kalabileceği hiçbir hareket kalmaz; çünkü hüküm davranıştan önce verilmiştir.

Kur’ân’ın Ölçüsü

Kur’ân’ın istediği hüsn-ü zan, safça davranmak değildir. Açık bir kötülük, kuvvetli bir delil veya zarar ihtimali varsa tedbir alınır. Fakat **delil başka, zan başkadır**. Mümin tedbirde akıllı; hüküm vermede adaletli olur.

إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

“Şüphesiz zan, hakikat karşısında hiçbir şey ifade etmez.”

(Necm, 53/28)

Allah Hakkında Sû-i Zan

Allah hakkında sû-i zan; kulun, başına gelen bir hâdiseyi **Allah'ın rahmetine, hikmetine, adaletine ve vaadine yakışmayacak şekilde yorumlamasıdır.** “Allah beni unuttu, bana merhamet etmiyor, duamı duymuyor, beni affetmez” gibi düşünceler bunun en yaygın şekilleridir.

İnsan hakkında sû-i zan: “Niyeti kötüdür.”

Allah hakkında sû-i zan: “Takdiri benim için kötüdür.”

Resûlullah ﷺ Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber verir:

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي

“Ben kulumun Benim hakkımdaki zannı üzereyim.”

(Buhârî, Tevhîd 15; Müslim, Zikir 2)

Yani kul Rabbini **rahmeti, mağfireti ve keremiyle tanıyıp O'ndan hayır umarsa**, Allah ona buna göre muamele eder. Fakat Allah'ın rahmetinden ümidini keser, O'nun hakkında kötü düşünür ve sû-i zannında ısrar ederse, **korktuğu ve zannettiği muameleyle karşılaşabilir.**